
A, Á

ABLAK (fn)

Homályosak az ablakok sz (tréf) gyengül a szeme, látása vkinek (kül. öreg v. örege-dő emberé)

○ *ablak* 'szem'

Kendteké-e mindkét ablak? sz (gúny) (olyan embernek mondják, aki sokat követel magának vmiből)

ABLAKFA [ablaktok] (fn)

Úgy néz ki vki, mint aki az ablakfával elszaladt szh (gúny) rendetlen külsejű

ABLAKOS [üvegező vándoriparos] (fn)

Bevág vkinek vmi, mint ablakosnak a hanyagt vágódás szh (tréf) rosszul sikerül vkinek vmi

□ A *bevág* és a *vágódás* szavakon alapuló szójáték.

Mosolyog vki, mint az ablakos, mikor a jégen elesett szh (tréf) 1. szomorú arcot vág 2. kényszeredetten vigyorog

⊙ Az Osztrák–Magyar Monarchiában a vándordrótosok és -ablakosok (üvegesek) többnyire szlovák nemzetiségűek voltak. Az üveget fenyődeszkából készített, két hevederrel a hátukra vett keretben cipelték helységről helysére.

ABRONCS (fn)

Mondd ki kereken, hogy abroncs! sz (tréf) őszintén beszélj!

□ A *kerek* 'kör alakú' és a *kereken* 'nyíltan' szavak konkrét és átvitt jelentésén alapuló szójáték.

ABROSZ (fn)

Fölrázza az abroszt sz csúnyán viselkedik
Fölrázzák az abroszt sz összevesznek

ACÉL (fn)

Az acél acél, de az is meggyöngül, mire megöregszik közm 1. idővel minden elkopik, tönkremegy 2. öregkorára hasznavehetetlenné válik az ember

Kiment vmiből a jóság, mint a bolti acélból szh használhatatlan

○ *acél* 'tűz csiholására való acéldarab' • *jóság* 'jó minőség'

⊙ Ősi módszerrel a tüzet úgy csiholják, hogy az acélt a kovával összeütögetik, s a kipattanó szikrával meggyújtják a taplót. Ezt szalmából v. szénából készített csóvába v. száraz falevélbe, fűcsomóba dugják, és addig lengetik, míg az átáramló levegő lángra nem lobbantja. A bükkfa-, tölgyfa-, nyárfa- és nyírfataplóhoz más-más fajtájú kovakő alkalmas. A boltban kapható acélnak csak a felülete acél, ha ez elkopik, nem lehet vele többé szikrát ütni.

ACSAMICSA [szitakötő] (fn)

Olyan sovány vki, mint egy acsamicsa szh végtelenül sovány

AD (ige)

Amit adnak, vedd el, ha ütnek, szaladj el! közm (tréf) 1. ne szerénykedj, ha kínálnak! 2. mentsd a bőröd, ha bántani akarnak!

Jókor adták, jólesett sz (gúny) a segítség alkalmatlan időben érkezett

Míg adhatsz, maradhatsz, ha nem adhatsz, ballaghatsz! közm (olyan ember jellemzése, aki csak érdekből látja szívesen a vendéget)

ADONY (tn)

Nem Adonyba való sz (tréf) nem szeret adni

□ Az *Adony* és az *ad* szavakon alapuló szójáték.

ADÓS (fn)

Adós, fizess, beteg, nyögj! közm **1.** a tartozását ki kell az embernek fizetnie **2.** kellemetlen kötelességeinket is teljesítenünk kell

ADÓSSÁG (fn)

Az adósság az emberrel eszik egy tálból este, reggel közm az adósság fogyasztja a vagyont

ÁG (fn)

Ágán van a nap sz lenyugszik a nap

Kiverte az ág vkinek a szemét sz **1.** tönkrement **2.** megtört vkit a sok gond, baj

Mindig ágon jár vkinek az esze sz butasággal foglalkozik

Tizenhárom ágra süt a nap sz erősen, forrón süt a nap

☉ Régi hiedelem szerint az égbolt legfelső rétege a hetedik, és ha a nap magasan jár, a világfának mind a hét ágát beragyogja, azaz **hét ágra süt.** A szólás **tizenhárom-**mal alkotott változata nyelvjárásban fordul elő.

Verekedjünk zöld ágra! sz boldoguljunk valahogy!

○ *verekedik* 'vergődik'

AGÁR (fn)

Körmetlen agár nem bír nyulat fogni közm nehéz annak elérnie vmit, akinek nincsenek meg hozzá a képességei, lehetőségei

ÁGAS [kútágas] (fn)

Fejd meg az ágast! sz (tréf) (a háziasszony-nak tanácsolják, amikor panaszkodik, hogy nem ad tejet a tehene)

⇒ KÚTÁGAS, SASFA

Megfejné még az ágast is sz roppant fősvény, zsugori

⇒ KÚTÁGAS, SASFA

☉ A boszorkányokról régen azt tartották, hogy megfejik az ágast. A magyarországi boszorkányperekről szóló irodalomban erre számos példa található.

ÁGHEGY [a fa teteje] (fn)

Ághegyen ül a nap sz dél van

ÁGY (fn)

Ágán alszik a jó bor közm az ételre jólesik a zamatos bor

○ vö. *megveti az ágát (az italnak)* 'eszik, hogy jobban csússzék az ital'

Alacsony ágyon született sz egyszerű, szegény származású

☉ Korábban a magyar parasztházban az alvóhely a földön volt, s az ágy elsődlegesen az ágynemű tárolására szolgált. A díszágyneművel magasra rakott, vetett ágy már státuszszimbólumnak számított. A magas ágy a vendégeknek járt ki.

Az ágy mellé áll sz közvetlenül halála előtt ápol vkit

Az ágya szalmája megkönnyebbszik vkinek sz meghal

☉ Bár Európában az ágy a IX. században jelent meg, egészen a XVIII. századig sokan feküdtek ágy nélkül a földön, szalma- vagy lombzsákokon, bundákon és gyékényen. Régen a vetett ágat nálunk szalmatakaróval fedett szalmára ágyazták fel, szalma került a bölcsőbe is, és a kutyáknak ugyancsak csináltak fekvést szalmából.

Hadd ropogjon {szélesedjen} az ágy! szj (nyomtatás közben szokásos felkiáltás)

○ *ágy* 'nyomtatáshoz eltereketett kékék csomója' • *nyomtatás* 'a gabonaneműek, ritkábban hüvelyes növények szemtermésének állatokkal történő kitapostatása'

Megveti vkinek az ágat sz bajba kever vkit

Nagy ágyból származik sz híres családból származik

Tojáskosár az ágy alatt, otthon maradt anyja alatt szj (gúny) pártában maradt

ÁGYBASZARÁS, ÁGYBATEVÉS (fn)

Könnyű vmi, mint az ágybaszarás szh (durva) | Megy vmi, mint az ágybatevés szh (tréf, szép) könnyen megy

ÁGYÁS [széjjelszórt szalma- v. szénacsomó] (fn)

Ágyásba vág vmit sz összehány vmit; fel-forgat vmit

Ágyásban van vmi sz összevissza, rendetlenül van

ÁGYVETŐ [az az asszony, aki ágyvitelkor a menyasszony dunyháját viszi] (fn)

Küldi már az ágyvetőt sz ásítozik

- *ágyvitel* 'lakodalmi szokás, melynek során az esküvőt megelőző napon a menyasszony ágyát és kelengyéjét ünnepélyesen átviszik a vőlegény házába'

AJAK (fn)

Amilyet fon az ajakunk, olyat visel az alagunk szj (tréf) ha meggondolatlanul beszélünk, vállalnunk kell a vele járó következményeket, az esetleges büntetést is

- Az *alag* és a *valag* 'far; fenék' szavakon alapuló szójáték.

AJÁNDÉK (fn)

Ajándék ajándékot kíván közm 1. az ajándékot viszonzni illik **2.** a jótettet hasonlóval kell viszonzni

- ◎ Bár az ajándékozás ma már gyakran alkalomhoz – névnap, születésnap, szerződéskötés, ünnep – kötődik, eredetileg olyan szokás, amely az emberek ellenszolgáltatás nélküli, szándékos megtisztelését, megörvendeztetését szolgálta.

Ajándék malacnak ne nézd, hogy rövid a farka közm | Ajándék marhának nem kell szarvát nézni {foga fehérjét keresni} közm nem illik az ajándékot bírálgatni, lekicsinyelni

Az ajándék megrontja a bírót közm aki ajándékot fogad el, elfogulttá válik

Aztán meg ne vakuljon az ajándéka! sz (tréf) (az ígéret megtartására figyelmeztető felszólítás)

AJ-BAJ (fn)

Ajnak-bajnak nincs gazdája közm aki kárt tesz, hallgat róla

- ⇒ FING, KÁR, SZAR, TÚZ

ÁJER [< lat. *aer* 'levegő'] (fn)

Hírét hallotta vki vminek, mint Farakó az

ájernek szh nemigen ismer vmit; csak épp a híret hallotta vminek

ÁJNCVÁJRA [egykettőre; hamar < ném. *eins*, *zwei* 'egy, kettő'] (hsz)

Ájncvájra áll vmi sz készen van

- ◎ Az Osztrák–Magyar Monarchiában a katonáknak a vezényszavakat németül is tudniuk kellett. Sok kifejezés bekerült a népnyelvbe is, például csépléskor a kévelodozgató a köteleket számolta, s amikor elérték a megfelelő mennyiséget, elkiáltotta magát: *Ablőz!* (< ném. *Ablösung* '[őrség]váltás').

AJTÓ (fn)

Ajtóra írták vkinek a kanalat sz elkésett az evésről

Aki elől ment, az kiment, aki hátul marad, az tegye be az ajtót! sz végezze el más a hátralévő (ált. kellemetlen) feladatot!

Aki utolsónak marad, tegye be az ajtót! sz (az olyan könnyelmű családra mondják, amelynek a tagjai nem gondolnak a jövőre)

Behúzták már vki után az ajtót sz nincsen hitele, becsülete vkinek

Behúzza maga után az ajtót sz rossz emléket hagy maga után

Beteszi az ajtót vkinek v. vminek sz 1. kárt okoz vkinek **2.** kárt tesz vmiben

Hordoz {húzgál, toszigál} vki vmit, mint Gyuri az ajtót szh (gúny) folyton magával cipel vmit

Kivered az ajtón, bejön az ablakon sz (gúny) tolakodó; szemtelen

Más ajtaja mögött lakik sz egész nap nincsen otthon; szomszédol

Megmutatják vkinek, merre van az ajtó sz (szép) kiutasítanak vkit

Nézd meg a magad ajtaját, hogy szemetese! közm (gúny) a magad dolgával törődj!

AJTÓFÉL [ajtófélfa; ajtószárfa] (fn)

Egy helyben van vki, mint az ajtófél szh nagyon bizonytalan vkinek a helyzete; nem dőlt el vkinek a sorsa

Elköszön az ajtóféltől *sz (tréf)* köszönés nélkül távozik

AKARÁS *(fn)*

Nem akarás, fejvakarás közm (akkor mondják, ha vki vmilyen kérést nem akar teljesíteni, és kibúvót keres)

Nem akarásnak nyögés a helye {a vége} *közm* **1.** a makacskodásnak meg szokta adni az ember az árát **2.** kelletlenül végzett munkának kevés a haszna **3.** (akkor mondják, ha vki nem akar v. nem mer vmit határozottan megtagadni)

AKARAT *(fn)*

Két akaraton vannak *sz* nincs egyetértés vkik között

AKASZT *(ige)*

Jókedve van vkinek, mint annak, akit akasztani visznek *szh (gúny)* rosszkedvű

AKASZTÓFA *(fn)*

Akasztófára került tolvaj mind a bugylibicskán kezdte közm *(gúny)* a bűnözők mind mely apróság eltulajdonításával kezdték pályafutásukat

Egy akasztófára valók *sz (gúny)* egyformán gazemberek, ha látszólag különböznek is egymástól

Jókedve van vkinek, mint Csozsénak az akasztófán *szh* rosszul megy vkinek a sora

 A szél összeverte a lábát az akasztófán, és azt mondták rá, hogy mulat.

AKASZTÓFÁRAVALÓ *(fn)*

Becsületes akasztófáravaló *sz (gúny)* becsületesnek mutatja magát, pedig gazember

ALÁZATOS *(mn)*

Minél alázatosabb, annál gyalázatosabb *közm (gúny)* rút dolog a meghunyászkodás, a gerinctelenség

ÁLDÁS [szidás; átok] *(fn)*

Menj az áldásba! *(tréf, szép, szitk) | Verjen meg az áldás!* *(tréf, szép, szitk)* (átok)

Mondja {szórja} vkire az áldást *sz (tréf)* csúnyán szidalmaz vkit

Száll az áldás csőstül vkinek a fejére *sz (tréf)* ugyancsak átkoznak vkit

ÁLDOMÁS [munkabefejezést követő italozás] *(fn)*

Lesz ma áldomás? *szj* elvégzik ma a dolgot?

○ az *áldomás* a korai adatok tanúsága szerint 'áldozat'-ot is jelentett, majd fokozatosan valamilyen eseményt lezáró lakomát

ÁLDOZAT *(fn)*

Áldozat nélkül nincsen mise *közm* a két dolog összetartozik; elválaszthatatlanok egymástól

ALKU *(fn)*

Nem alku *sz* nem való; nem járja

ÁLL *(fn)*

Annyira dicsér vki vkit v. vmit, majdnem az álla leesik *szh (gúny)* agyondicsér vkit v. vmit

Felaszik vkinek az álla vmitől *sz* felkopik vkinek az álla; éhezik

Leesik vkinek az álla *sz* **1.** elszomorodik **2.** meghal

Ne vagdald az álladba a fogad! *sz (tréf)* ne mérgeskedj!

Ügyelj, mert leesik az állad! *szj (gúny)* (az ásitónak mondják)

ÁLLAT *(fn)*

Aki állatot véd, ember ellen sem vét *közm* aki az állatok pártját fogja, az embertársaival is udvariasan viselkedik

Ártalmasabb állat nincs a hirtelenkedőnél *közm* a meggondolatlanság veszélyes

○ *állat* 'élőlény'

Nemes állathoz nem illik a kutya *szj* a lovakat nem szabad kutyaikkal terelni (csikósok mondása)

○ *nemes állat* 'ló'

⊙ A lovakat, akárcsak a csikósokat, a paraszti társadalom tisztelete övezte.

ÁLLÓ (fn)

Állóját állja a betegség sz jobbra fordul a betegség

□ Az álló és az áll szavakon alapuló szójáték.

ÁLLÓPÉNZ [megtakarított, félretett pénz] (fn)

Nem ül le? Pedig nincs pénzem, hogy állópénzt fizessek szj (tréf) | Tán sok az állópénzed, hogy le se ülsz nálunk? szj (tréf) üljön le nálunk!; ne vigye el az álmunkat! (érkező vendéghez intézett felszólítás)

□ Az állópénz tényleges – 'megtakarított, félretett pénz' – és félreértett – 'állásért fizetett pénz' – jelentésén alapuló szójáték.

ÁLLÓVÍZ (fn)

Állóvízben lakik a béka, alamuszi emberben az ördög közm (tréf) őrizkedj a csöndes, de rosszindulatú emberektől!

ALMA (lat. *Malus*) (fn)

Akkor jó a kicsi alma, mikor nagy nincsen közm jobb híján beérjük azzal is, ami éppen van

Dobronyban hüppen az alma szj (gúny) (falucsúfoló)

○ hüppen 'huppan'

Huppanik vki v. vmi, mint a dudari alma szh nagyot esik

Nem esik messze az alma a fájától, de ha messze esik, visszagurul közm amilyenek a szülők, olyanok a gyermekeik is

⇒ GYÜMÖLCS

Piros almának sokszor rohadt a belseje közm 1. a szép külső olykor hitvány belsőt takar 2. nem mindig a szép lány a jó

ALMÁRIUM [< középkori lat. *almarium* 'polcos, fiókos szekrény'] (fn)

Nem almárium az én fejem sz nem tudhat az ember mindent

⇒ EMBER, KALENDÁRIUM

ALOM [nagyobb állatok istállóbeli pihenő- vagy fekvőhelyeül leterített szalma] (fn)

Olyan vmi, mint az alom szh összedúlt, rendetlen (ágy)

ÁLOM (fn)

Elkészik vki, mint Vajna az álommal szh késsön szánja rá magát vmire

ÁLOMFÜST, ÁLOMTÜSKE (fn)

Az álomfüst csípi vkinek a szemét sz (tréf) | Álomtüske böki vkinek a szemét sz (tréf) majd leragad vkinek a szeme

ALSZIK (ige)

Ne aludjál, nem álmodol! közm (tréf) aki a dolog kellemetlen oldalát nem vállalja, ne akarja a kellemeset sem

ALUDTTEJ (fn)

Az aludttej is megfújja sz (tréf) 1. mindig fölöslegesen csinál 2. túlságosan óvatos

ALVÁS (fn)

Akkor jó elhagyni az alvást, mikor legjobban esik közm nem kell annyit aludnunk, amennyit csak bírunk

ALVÓ (fn)

Alvónak álom, kelőnek kalács közm minden napszaknak megvan a maga szépsége

ALVÓKA [alvásképeség] (fn)

Jó alvókája van vkinek sz jól tud aludni; sokat alszik

ÁMEN [< gör. *ἀμήν* /amēn/ < héb. *אָמֵן* /'āmēn/ 'úgy legyen!'] (fn)

Áment mond vmi sz magától elalszik (pislákoló gyertya, mécs v. lámpa)

○ az ámen az ima befejező szava, innen ered 'vminek a vége' jelentése

Áment mondhat vmire sz lemondhat arról, hogy valaha is viszontlát vmit (saját tulajdonát)

Az ámenodat! (tréf, szép, szitk) (átok)

Nincs vkinek még ámenja se sz semmije sincs vkinek

○ ámen 'kis mennyiség vmből'

Odaadná vkinek még az ámenjét is sz mindenét odaadná vkinek

- *ámen* 'kis mennyiség vmiből'

ANDOCSI [pofon] (fn)

Kapsz egy andocsit Mocsa felől! szj (tréf) mindjárt pofon váglak! (fenyegetés)

ÁNGYA VKINEK [sógornő] (szjeles fn)

Ángyomnak szólok, hogy menyem is megértse sz (tréf) (úgy figyelmeztetek v. dorgálok kít, hogy a neki szánt szavakat egy másik jelenlévőhöz intézem)

⇒ FIA VKINEK, LÁNYA VKINEK, MENY, MOND

Az ám, az ángyod térde! sz dehogysis! (tiltakozás, kétkedés, tagadás kifejezésére)

ANGYAL (fn)

Angyal szól belőled sz jó hírt mondasz, kedvemre valót

Angyalát látja sz 1. hirtelen elneveti magát (minden látható ok nélkül) **2.** álmában mosolyog (kisgyerek)

- ◎ A néphit szerint, ha a gyermek álmában nevet, a védőangyalát látja. • Népi hiedelemvilágunkban viszonylag kevés, az egyházi tanítástól eltérő elképzelés fűződik az angyalhoz.

Angyalát látja táncolni piros nadrágban sz (tréf) nagyon víg ember

Angyalát ugatja sz ok nélkül ugat (kutya)

Ráfizet vki vmire, mint angyal a gazulásra szh csúnyán ráfizet vmire

- *gazulás* 'elzüllés'

Úgy játszik vki, mint egy kalánfűlű angyal szh különösen ügyes vmely játékban, versenyben

- *kalánfűlű* [*kanálfűlű*] *angyal* 'ördög'

ANGYALUL (hsz)

Ha angyalul kukorékoltál volna, se sz (tréf) a legnagyobb erőfeszítéssel sem

ÁNTIKUKURI (fn)

Az ántikukuriját! (tréf, szép, szitk) (átok)

- Az az *Antikrisztusát!* helyett használt szépítő kifejezés.

ANYA (fn)

Anyáé a tanítás, apáé a fegyelem közm az anya dolga, hogy oktassa a gyermekét, az apáé pedig, hogy fegyelmezze (régii pedagógiai felfogás szerint)

Hazudsz, hazafutsz, anyád mellé kuporodsz, ott is egy nagyot hazudsz szj (gúny) (gyermekcsúfoló)

Sokat beszél vki, mert anyja sok kácsát evett szj (gúny)

- *a kacsá sokat hápog × hápog* 'beszél' • Az állatokra jellemző hangadást kifejező igék sokszor 'beszél' jelentésben metaforizálódnak: *csipog, csiripel, kárál, kelepel, kotkodál, kuruttyol, nyerít, vartyog, vinynyog.*

Vaskos vki, mint a két anyát szopott borjú szh (gúny) hájas; elhízott

ANYÁMASSZONY (fn)

Akkorát fohászkozik vki, mint anyámasszony szüretkor szh nagyot fohászkozik

Anyámasszony módjára sz ügyetlenül; sután

ANYÁMASSZONYPONT (fn)

Anyámasszonyponton vagyok sz már nem kívánom a dohányt (dohányos ember mondja)

ANYATETŰ (fn)

Úgy jön vki, mint az anyatetű szh (tréf) lassan jön

⇒ TETŰ

ANYÓS (fn)

Él az anyósa! szj (így köszöntik a háziak a vendéget, ha az étkezés közben találja őket)

Él az anyósom! szj (így köszönt be a vendég, ha a háziakat étkezés közben találja)

APAI-ANYAI (fn)

Kikapta az apait-anyait sz jól elverték kít

- eredetileg a szólás az örökségre, az apai és anyai jussra vonatkozott

⇒ JUSS